DE L'AMOR PER LA PARAULA:
Estudis en homenatge al professor José Enrique Gargallo Gil
2026, pp. 609–619, https://memoriadelcor.org

LA PEDAGOGIA DE JOAN COROMINES

Javier TERRADO
Universitat de Lleida

MOTS INICIALS

He escrit aquest article per complaure el bon amic José Enrique, que sovint m'ha preguntat quina és la meva visió de la persona de Joan Coromines. Comprenc l'interès per un mestre, l'obra del qual en José Enrique ha estudiat a fons i a la qual ha dedicat estudis clarividents. Fins i tot ha tingut la generositat de dirigir el projecte de digitalització d'una de les seves obres cabdals: l'*Onomasticon Cataloniae*. Se'm disculparà que no pretengui oferir aquí dades novedoses, plantejar hipòtesis o aportar noves interpretacions. El que vull és simplement mostrar un afecte. El gruix del que escric a continuació ho vaig exposar oralment en la trobada celebrada el 16 d'octubre de 2025 a València, amb motiu dels 120 anys del naixement de Joan Coromines. Algunes de les dades contingudes en aquest treball les he donades ja en algunes publicacions menors, com la revista *Ressò de Ponent*, nº 146 (1997) o com l'*Anuari del programa de doctorat La construcció europea*, de la Universitat de Lleida (2006). Com que aquestes publicacions són difícils de trobar, en reprenc aquí algun paràgraf. Soc conscient que allò que jo pugui dir ve condicionat per la meva experiència personal, que és diferent de la d'altres que hagin tractat Coromines. Vull parlar avui especialment d'una dimensió del mestre, la seva "pedagogia", entesa com una actitud que va més enllà de la transmissió d'informació. Coromines ensenyava, però també suggeria, aconsellava, acompanyava. Aquest va ser, amic José Enrique, el meu Coromines.

1. COROMINES: L'APRENENT

Solament sap ensenyar qui prèviament ha sabut aprendre. S'arriba a ser un bon mestre si s'ha sabut ser un bon aprenent. Els mestres que va tenir Coromines eren de grandíssima envergadura, però de res hagués valgut si no haguessin trobat un deixeble que se'ls mereixia.

El primers mestres que van modelar l'esperit del futur filòleg van ser els seus pares, Celestina Vigneaux i Pere Coromines. De jovenet Coromines no sembla haver estat un nen d' ànima gens dòcil. Quan era vell recordava encara el dia en què el seu pare es va tancar amb ell en una habitació per parlar seriosament i li va dir alguna cosa com: «d'aquí no en sortirem fins que no ho deixem tot ben aclarit». I des d'aquell dia aquell adolescent una mica rebregat va entrar en raó. El llibre patern *La vida austera* degué de contribuir a aixecar les parets mestres d'un home de pedra picada. Si el refrany castellà diu que "es de bien nacidos el ser agradecidos", Coromines era les dues coses i el gran diccionari etimològic castellà està dedicat al seu Pare, la seva Mare i la seva Dona, escrits així amb inicial majúscula.

Dels altres mestres Joan Coromines n'ha parlat sovint i n'ha publicat comentaris plens d'afecte. També n'ha fet precioses dedicatòries. El segon volum del *Diccionari* català es dedica a la memòria de Jakob Jud, el gran indoeuropeista. El tercer, al llatinista Joaquim Balcells; el quart, a Maurice Grammont, eximi fonetista, que el va acollir a Montpeller. El cinquè va ser per Maximiliano Alarcón, home «de cos contrafet, però d'ànima bellíssima», segons Coromines. D'ell va aprendre els secrets de la llengua àrab. El volum sisè està dedicat a Marian Aguiló; el setè, a Francesc de Borja Moll; el vuitè, a mestres i amics i màrtirs de Catalunya, amb esment especial al president Lluís Companys. El novè volum tanca el cercle tornant als orígens, a Pere Coromines, «creador de l'home, de la consciència i del saber».

2. COROMINES: EL PROFESSOR

En aquest apartat parlaré en plural, perquè vaig tenir la sort de poder compartir alguna sessió d'aprenentatge amb l'amic Emili Casanova. Vam ser tots dos bons estudiants i grans amics des d'aleshores.

Coromines ens va voler ensenyar el poc que, segons ell, se sabia sobre les llengües prellatines. Quan el van invitar a acudir al primer congrés sobre llengües i cultures preromanes de la Península Ibèrica, celebrat a Salamanca, ell va pensar: «No hi aniré. Què puc aportar jo aquí?». Però després es va repensar, hi va anar i va arribar a la conclusió que els altres assistents tampoc en sabien gaire més. Ell era romanista, però va mantenir sempre un viu interès per les llengües no llatines, como el basc. Va col·laborar fins i tot (Mújika 1991: 387) amb Antonio Tovar, Luis Michelena i

Manuel Agud, enviant-los postil·les i notes des de la romanística per a l'obra que estaven elaborant, el *Diccionario etimológico vasco*. Ens va esperonar perquè estudiéssim el basc, cosa que era de gran utilitat als qui estàvem interessats en la toponímia del Pirineu.

Ens va animar a l'estudi de les llengües cèltiques, si bé ell reconeixia haver fracassat en el seu propi aprenentatge de l'irlandès antic. Era ja molt vell, quan li vaig comunicar que s'havia publicat la transcripció d'un segon bronz aparegut a Botorrita, molt ric en onomàstica cèltica, però encara em va proposar: «doncs procuri-se'n una copia i en farem l'estudi tots dos».

Ens va donar classes també de ciència indoeuropeística. Ell havia tingut un gran mestre: Antoine Meillet. Per preparar el terreny el primer que va fer va ser manar-nos que llegíssim un llibre seu: *Caractères généraux des langues germaniques*. I ens explicava les lleis d'alternança vocàlica o apofonia en llengües indoeuropees com el grec o l'antic alemany.

També ens va fer gaudir de la llengua dels trobadors, l'occità, perquè era impossible de comprendre bé l'evolució del català sense aquest coneixement. Vam llegir acuradament el *Castià gilós* de Ramon Vidal de Besalú. I a banda d'ensenyar-nos els casos gramaticals, no deixava Coromines de mostrar-nos la lliçó de vida que suposava.

3. COROMINES: EL FORMADOR D'INVESTIGADORS

3.1. L'aprenentatge de la notació fonètica cursiva

La primera vegada que vaig estar amb Joan Coromines va ser a Oix, on ell estiuejava uns pocs dies. Em va fer anar allà i vam parlar de temes molt diversos, entre els quals com treballava jo la dialectología ribagorçana i com recollia els noms de lloc. Va adonar-se que la meva tècnica necessitava millorar. Va començar per ensenyar-me el seu sistema de notació fonètica cursiva i va posar èmfasi en la necessitat de ser molt curosos a l'hora d'enregistrar la llengua viva. El paper sobre el qual plasmava una mostra me'l va donar i alguns anys després jo el vaig reproduir en la contraportada d'un llibre sobre metodologia. El comparteixo també aquí. El text és el de l'*Emigrant*, de Verdaguer, amb alguna variant. Per exemple, allà on algunes edicions escriuen «jo dic plorant a boscos i riberes», Coromines escriu «jo dic plorant per marges i riberes», més adient per un home inquiet i caminador, com era mossèn Cinto. Com que em calia aprendre moltes coses, em va dir que podíem tornar-nos a trobar més endavant, a Oix o a Pineda.

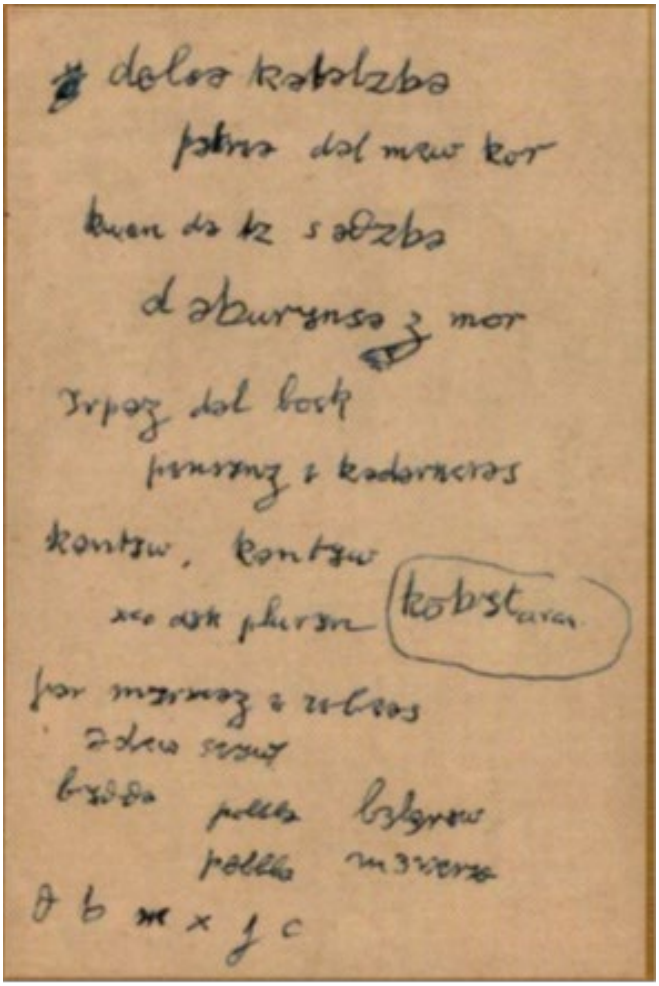

Fig. 1. Mostra de transcripció fonètica cursiva

3.2. L'aprenentatge de l'enquesta dialectal

En aquell temps Coromines no pensava en publicar l'*Onomasticon*, sinó en formar investigadors que treballéssim com Déu mana, amb bona tècnica i bons principis científics. L'Alta Garrotxa va ser el meu camp d'ensinistrament en el treball de la toponímia i la dialectologia de camp. La primera lliçó va ser com fer una bona enquesta dialectal. Estàvem a ca la Cristina, i un capvespre em va dir: «Terrado, demà a punta de dia estigui preparat, perquè vindrà en Rubio, el millor informador de tota la Garrotxa. Sortirem amb ell a fer una excursió. Li ensenyaré com es fa una enquesta. El primer que ha de tenir en compte és: l'informador és qui realment en sap. Vostè ha estudiat una carrera, però ell en sap més. Per això és preferible que

vostè miri, calli i escolti. Ja parlaré jo. Fixi's bé com ho faig». I certament, l'endemà en Rubio no va fallar. Abans de sortir del poble ja es va aturar davant d'una portalada de fusta on hi havia clavada una carlina i ens va explicar perquè l'hi posaven. A partir d'aquí, estimulat per algunes preguntes de Coromines, no va parar de parlar. Jo no donava abast a apuntar-ho tot. Fa pocs dies vaig revisar els papers i us faig un tast de la informació referida a la botánica:

> Això, Terrado, és la malva borda, això la xicoina, la banya de cabra, l'arç negre, l'arç blanc, la llengua de bou, els boixos marins, l'arròs de paret, la folguera borda, l'aladern, el ginebre, l'argelaga, la farigola, l'orenga, el lledoner, el llor, el roure, l'aulina, la userda, els caps de burro, el rosec de guiller, la campaneta, la romaguera, l'avellaner bord, l'esparcet de bosc, l'espinacals, la figuera borda, l'herba cuquera, el clavell salvatge, l'herba pedrera, el mill del so, la menta, el plantatge, l'oradella, la ginesta, el vermelló, la cirera d'arboç, el beduix, el serment salvatge, la falguera, l'heura salvatge, la didorta, la vallmaneta.

Aquí he fet una enumeració. Però en Rubio disfrutava fent ostentació del seu saber popular i s'explicava sense posar-hi límit:

> Veu aquí el sangrinyol? Si algú apallissava una bèstia amb sangrinyol, li feia pixar sang. Miri ara quina planteta més curiosa, s'assembla al fonoll i fa una floreta blanca: és la pastanaga. Aquesta és la carbassina, amb l'oli s'en fa una untura per trencar la pulmonia. La llet de tresa miri-la de lluny, perquè és verinosa. La baleja és blanca i fa com unes capsetes a dalt de tot. L'ormuier té un gust dolç. Del sabuquer s'en fa una aigua de xerop molt bona...

Després de l'enquesta calia pair tota la informació i veure a quina realitat corresponia cada nom, segons el mètode establert per l'escola de *Wörter und Sachen*. Ara fins i tot reconec perfectament el sauquer i en faig aquella aigua de xerop tan bona que lloava en Rubio. Per molts d'aquells noms hi havia bona explicació en els diccionaris generals: *didorta* (*DCVB* s. v.), *espinacals (DECat* III, 647b32), *userda* (DCVB s.v. i *DECat* VIII, 997b13). *herba cuquera* (*DECat* II, 792a26), *banya de cabra* (*DCVB* s. v. *banya* i *DECat* I, 623a57). Però un escapava a la meva indagació i no sabia com explicarlo: **l'ormuier*. No el trobava en els diccionaris que consultava. Calia posar-li un asterisc. Va quedar per a mi com un hàpax. Però va canviar d'estatut quan en Rubio em va parlar dels noms de lloc d'aquella contrada. Aleshores em vaig formular a mi mateix el "principi de desconfiança" que explicaré tot seguit.

3.3. L'aprenentatge de l'enquesta toponímica

En la primera lliçó va quedar-hi poc espai per als noms de lloc, però van arribar altres ocasions. Coromines ja em deixava volar sol i vaig tenir converses amb en Rubio. Un dia em va parlar del *Pla de les Guillasses* i em va dir que estava entre Oix i l'*ormuier*. Vaig quedar astorat i li vaig objectar: «Estem parlant de llocs o de plantes?» I em va explicar que l'*Hormuier* (ara ho escric amb H- inicial, com fa Coromines) era una antiga casa ja abandonada entre Oix i el puig de Bestracà. Adeusiau al meu hàpax! Vaig arribar a la conclusió que en la meva enquesta botànica no havia tingut la cura que convenia. En Rubio havia fet esment de l'*Hormoier*, nom de lloc, on hi havia saüquers. Després ens havia parlat del saüquer, nom de planta, de les inflorescències de la qual s'en feia un xerop dolç. Aleshores jo havia pres nota que «l'ormuier …té un gust dolç». Això era el joc dels disbarats. El principi de desconfiança que en vaig extraure deia: «Desconfia de tu mateix i de la teva oïda. I no donis per comprovat un nom fins que no l'hagis oït més d'una vegada i de boca de més d'un informant». De fet, aquest topònim vaig tenir ocasió d'anotar-lo més vegades. En Rubio deia que el *Portell de la Guilla* estava al camí que va d'Hormoier cap a Bestracà i que el *Clot del Toll* era una mica més amunt, entre Hormoier i Monars.

Encara que Coromines no crec que mai formulés un principi de desconfiança, en realitat penso que el practicava, perquè en les seves publicacions és habitual que doni les diverses pronunciacions d'un mateix nom, segons informants distints, en diferents temps i llocs. En el seu *Onomasticon* dedica un article al topònim *Sant Miquel d'Hormoier*. Diu que va veure aquesta antiga parròquia el 1926 i el 1928 i que va fer enquesta en els llocs propers: «deien només *san mikel*, tant a la propera masia *Les Feixanes*, com a Sant Aniol i a Oix; però provocant-ho, alguns hi afegiren d'*urmuyé*, i *Ormoyer* escriuen CATorras (Pir. Cat, Garrotxa) i GGC» (*OnCat* IV, 421a39).

Vaig aprendre amb aquest incident una bona lliçó sobre els procediments per al recull dels topònims, però endemés, a la vora de Joan Coromines vaig comprendre la necessitat de seleccionar bé els enquestadors i els informadors, sempre que es pot, i d'estudiar discretament les seves virtuts i defectes. Penso que un segon principi es podria denominar principi d'idoneitat d'informadors i d'enquestadors. L'enquestador ha de tenir una exquisida capacitat de percepció dels sons i ha de conèixer les peculiaritats fonètiques de la contrada on treballa. Suposem que no distingeixi bé la consonant palatal lateral de la palatal central, aleshores hi ha el perill que transcrigui [séja] el mot *cella* del català occidental o [ˊkjɔt] el mot ribagorçà *cllot*, quan el que s'escau és [ˈseʎa] i [ˈkʎɔt]. Caldria renunciar a un enquestador com aquest.

El mateix es pot dir de l'informador. La seva llengua ha de reflectir la fonètica del parlar comunitari, no la d'una norma de prestigi, respectable i necessària, però aliena al fet territorial.

Els dos informadors que vaig tenir el privilegi de tractar, més assíduament a la Garrotxa, en Rubio i en Narcís Puigdevall eren idonis. Mantenien el resultat del ieisme històric propi del català de la zona: *fuia* i *paia*, amb palatal cetral, i no pas *fulla* i *palla*, amb articulació lateral. Per això la seva pronunciació era *Salt del Brui*, *Prats Muió*. En Rubio estava menys culturitzat i per això el preferia Coromines. El senyor Narcís Puigdevall i Diumé era un gran coneixedor de la Garrotxa, de la seva història, de la seva documentació, de la seva geografia i de les seves gents. Col·laborava amb el senyor Ramon Sala i Canadell, home de cultura, industrial de Castellfollit i senador a la capital d'Espanya des de 1982 a 1993. Però calia estar atent, perquè el seu domini del llatí i de la documentació el portaven de vegades a donar, no la forma popular del nom, sinó la que ell imaginava que era l'autèntica. Per exemple, allà on Rubio havia dit *Rocabruna*, en Puigdevall deia *Rocapruna*. Sustentava aquesta forma en la seva interpretació etimológica: deia que l'origen era l'adjectiu llatí PRONUS, PRONA. I per donar-hi més suport aportava parònims: *Pruna*, en el proper despoblat de Ribelles, ben documentat ja al segle X, i també *Santa Bàrbara de Pruneres*, no gaire lluny d'allà. Ara bé, a mi em semblava prou clar que calia separar les explicacions etimològiques de *Rocabruna* i de *Pruneres*.

També era distinta de la d'altres informadors la forma fònica que donava pel *Puig de Bestracà*. Ell pronunciava [mɛstrəˈka], mentre que en Rubio havia dit [bəstrəˈka]. No cal descartar que en Puigdevall reproduís aquí la pronunciació d'aquelles persones que, per etimologia popular, relacionaven el nom amb el mot català *mestre*. Pocs anys després en Joan Coromines em va encarregar que escrigués jo mateix l'article corresponent per l'*Onomasticon* i vaig tenir molt clar de quina forma fònica calia partir.

Si les observacions de Narcís Puigdevall calia passar-les pel sedàs era precisament pel seu gran saber, que l'induïa a interpretar els noms més que a acollir-los. Parlant de *Sant Aniol d'Aguja* ell pronunciava [dəˈɣuʒa], mentre que Rubio mostrava una forma més popular: [ləzˈbalməzdəˈuʒa]. Puigdevall proposava un ètim llatí: AQUAGIUM 'curs d'aigua', 'canalet' i en donava suport amb altres topònims de l'entorn com les *Canals de Sant Aniol* o el *Puig de les Canals*. Se li podia objectar que no és el mateix un canalet que una gran canal en el vessant d'una serra. Però encara no havia plantejat Coromines la redacció de l'*Onomasticon* i no calia entrar en la problemàtica etimològica. Després Coromines em va assignar també aquest nom, però vist que era molt compromès, va decidir de fer-ne ell la redacció definitiva.

De tot això en va derivar un altre criteri: als principis de desconfiança amb mi mateix i de selecció d'informadors, vaig afegir el principi de fidelitat a la forma oral tradicional. Els noms de lloc cal enregistrar-los amb la fonètica propia dels informadors més fiables, sense adaptar-los a formes que puguin semblar més normatives. Per exemple, en Rubio em va parlar d'*El Totx* [əlˈtotʃ] un vessant de serra al sud d'Oix, entre Planselloses i el riu Llierca. No sabem com explicar l'origen del nom, però tampoc tenim dret a endosar-lo a un element lèxic com l'adjectiu *toix* 'esmussat' 'mancat de tall'. I sembla que és el que hagin fet guies i mapes, repetint potser el que va escriure Cèsar August Torres, que registra el nom com «serra del Toix», i així figura encara a la moderna Wikipèdia. Ja hi fa la correcció oportuna Joan Coromines, en una nota de l'*Onomasticon* (*OnCat* IV, 313a34): «*Totx*, lloc de la batalla, de 1873, a la Garrotxa; no *Toix* (escrits dels historiadors)». Més endavant en l'article *El Totx* diu que aquest «és un nom quasi inexplicable» (*OnCat* VII, 330b40), però és ben clar que cal separar *toix* de *Totx*. Amb Coromines vam passar per aquest lloc durant una de les excursions i em va dir que en aquest indret es va produir el fet d'armes conegut com *El Salt dels Lliberals*. I efectivament, també en Rubio parlava d'aquest indret, tot i que alternava la forma *El Salt dels Lliberals* amb la variant *El Pas dels Lliberals*. Vaig extraure dues lliçons: la primera, que els topònims poden tenir també variants. La segona: noms totalment diferents poden solapar-se parcialment sobre el terreny per aplicar-se a un mateix indret. El *Pas dels Lliberals* és un espai inclòs dintre d'un altre més ampli que s'anomena *El Totx*.

Amb lliçons com les que rebíem en aquestes sortides ens preparàvem per una altra feina, més pròpia de despatx: la interpretació dels noms, que tenia també els seus principis.

3.4. L'aprenentatge de la interpretació

Cal tenir una forma oral que garanteixi la transmissió popular del nom. Cal endemés disposar de formes documentals que hagin estat sotmeses a la crítica textual, per eliminar-ne les falsificacions i les interpretacions arbitràries. Si tenim aquestes garanties, aleshores podem passar a la fase d'interpretació. Coromines ens deia que es basa en dos fonaments:

1) El coneixement de les lleis d'evolució fonètica. Sense el domini d'aquesta ciència podríem estar construïnt sobre bases insegures que s'ensorrin en qualsevol moment.

2) El coneixement del significat dels noms en els distints espais geogràfics i en les distintes èpoques. No ens podem basar solament en la llengua normativa, que reflecteix una part d'una realitat que és més variada. I tampoc n'hi ha prou amb

el control de la llengua del present. S'ha d'acudir fins i tot el lèxic de les fases més endarrerides de la llengua.

Els criteris d'interpretació els va exposar Joan Coromines en alguns treballs ben coneguts, com el que va publicar a *Topica Hisperica*. La gran sort que vam tenir és que ell no perdia l'ocasió per ensenyar-los mitjançant l'aplicació a noms concrets, al tall de la redacció dels articles de l'*Onomasticon*.

4. COROMINES: L'HOME DE CRITERI

Hem parlat del Coromines professor i del Coromines formador d'investigadors. No voldríem tancar aquesta exposició sense dir algunes paraules sobre Coromines com a home de criteri. Era un home que sabia posar cada cosa en el seu lloc. Fidel als seus principis deia el que pensava que era la veritat.

Us en posaré un exemple senzill, que mostra que Coromines era bon català i decidit catalanista, però no era chauvinista. Fins i tot en allò tan estimat per ell com la llengua no deixava de tenir una visió objectiva. Un dia la senyora Assumpció, la veïna de l'altre cantó del carrer, li va dir que era car de veure i que treballava molt. Coromines li va reconèixer que sí, però va afegir: «però amb tota la feina que tinc, encara em permeto cada dia un petit plaer: llegeixo una estona en la llengua més bella del món». La senyora Assumpció va pressuposar: «Serà el català, oi?». La resposta: «No, senyora Assumpció, no: el grec».

No parlava gaire de política, però manifestava el seu respecte per aquells que assumeixen càrrecs de responsabilitat. Parlant amb mi, mai es referia al president de la Generalitat pel seu nom i cognoms. Amb to respectuós deia «el President». Més enllà de la persona concreta hi veia la dignitat.

El que no s'estava de deixar entreveure era el seu esperit europeísta. Em va quedar clar quan em va demanar que li fes el favor d'anar a Bilbao a recollir un guardó que li havien atorgat. Ell ja no es veia amb ànims per anar-hi en tren i menys en avió. Em va dictar el seu discurs i jo el vaig llegir el dia assenyalat. Recordo que tenia a la dreta Alfonso Irigoyen i a l'esquerra Endrike Knörr, amb el quals vaig establir una bona amistat. Davant tota l'assemblea d'Euskalzaindia, reunida per atorgar-li el reconeixement de *Membre d'Honor de l'Acadèmia Basca de la Llengua*, Joan Coromines va acabar el seu discurs amb les paraules: *Gora Europa bat, Auñamendiko alaba* 'visca Europa unida, filla del Pirineu". Potser haguéssim esperat un Gora Euskadi. Però el mestre tindria les seves raons quan va redactar el seu discurs.

En l'article que dedica a *ZÈFIR* al *DECat*, Coromines aprofita una bella terzina de la *Divina Comèdia* per explicar en detall la seva visió europeista. La terzina és la següent:

In quella parte ove surge ad aprire
zefiro dolce le novelle fronde
di che si vede Europa revestire
(Paradís, XII, 46-48)

De fet Dante està parlant de Sant Domènec, en qui veu la personificació d'un renaixement de l'Església. Castella, on va nàixer Sant Domènec, era vista com la regió des d'on bufava el vent que fecundava les frondes italianes. Coromines desitjava també veure renovellar-se l'Europa del segle XX amb un nou esperit. Documentar el mot *zèfir* i il·lustrar-lo amb un exemple del toscà va bé per l'article del diccionari català, pero Coromines no es conforma amb això i fa una extensa glossa no filològica:

> Avui ens plau de citar aquesta bella tercina amb què Dante augura, i sembla, preveure ja la naixença i l'envol de la grandiosa nau de l'Estat europeu, que avui palpem ja; i que ha de deslliurar el gran poble d'Europa de les amenaces guerreres i totalitàries del Moscova i del Potòmac. Tornarà a ser l'Estat més poderós del món, per poc que les grans nacions europees s'esforcin per dominar els esgoistes interessos econòmics i bancaris (que ocultament maniobren per travar-la, des de Wall-Street i la Plaça Roja). I s'ajudin amb la ferma argamassa de les nacions pletites o modestes, com la nostra, rebutjant la farsa dels col·legis electorals únics, imposats per un caduc i localista imperialisme (*DECat* IX, 620a44).

La pedagogia de Joan Coromines abastava també aquest aspecte fonamental que és la manifestació dels propris criteris, des del respecte a les opinions d'altri, pero també des de la formulació clara de les pròpies conviccions.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

COROMINES, Pere (1911): *La vida austera*. Barcelona: L'Avenç.

COROMINES, Joan (1972): *Topica hesperica*. Madrid: Gredos.

DCVB = ALCOVER, Antoni M. / MOLL, Francesc de B. (1985 [1930-1962]): *Diccionari català-valencià-balear*, 10 vol. Ciutat de Mallorca: Moll. Cinquena edició.

DECAT = COROMINES, Joan (1980-1991). *Diccionari Etimològic Complementari de la Llengua Catalana* [https://decat.iec.cat/entrada.asp]

FERRER I COSTA, Josep (2006): «Els anys d'aprenentatge de Joan Coromines». *Llengua i ús. Revista tècnica de política lingüística*, 35, p. 6-15.

MEILLET, Antoine (1916): *Caractères généraux des langues germaniques*. París: Hachette.

MÚJIKA URDANGARIN, Luis María (1991): «A.Tovar eta M. Agud. *Diccionario etimológico vasco*». *Revista Internacional de los Estudios Vascos*. Año 39. Tomo XXXVI. N.º 2, p. 385-389.

TERRADO, Xavier (1997). «Una excursió filològica amb Joan Coromines». *Ressò de Ponent*, 146, p. 41-44.

TERRADO, Xavier (2006): «La visió europeista de Joan Coromines», dins BISCARRI, Joan *et al.*, *La construcció europea: anuari del programa de doctorat "La construcció europea: societat, cultura, dret i eduació"*. Lleida: Edicions de la Universitat de Lleida, p. 87-92.

TORRAS, César August (1918): *Pirineu català*. Barcelona: Companyia Espanyola d'Arts Gràfiques.